

Başa Çıkma Stratejileri Açısından Kur'ân'da Hicret Realitesi in Terms of Coping Strategies, Hijrah Reality in the Qur'an¹

Ahmet Sait SICAK^a

^a Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hatay/Türkiye, assicak@mku.edu.tr

*Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 26.10.2018 Düzeltme/Revised: 06.11.2018
Kabul/Accepted: 07.11.2018*

Öz:

Günümüz mültecilerinin karşılaştığı maddi ve manevi birçok zorluğun yanı sıra kavram ve statü karmaşasına da maruz kaldıkları görülmektedir. Bu makalenin konusunu; problem, duygu ve inanç odaklı başa çıkma stratejileri açısından mültecilerin karşılaştığı göç ve iltica realitesinin Kur'ân'da nasıl ele alındığı oluşturmaktadır. Bu araştırmada, Kur'ân-ı Kerim'in dini bir realite ve sosyolojik bir gerçek olarak ele aldığı "sığınmacı/mülteci" olgusu ayrıca bu kavramlar yerine kullandığı hicret kavramı ve muhacirlik olgusunun, nasıl ve hangi yönleriyle mülteci Müslümanlara teselli ve umut kaynağı olduğu/olabileceği araştırılacaktır. Konu işlenirken konulu tefsir metoduna bağlı olarak hicret olgusunun Kur'ân'ın bütünlüğü içerisinde incelenmesi planlanmaktadır. Psiko-sosyal yönüne vurgu yapılarak ele alınan konunun amacı; genel olarak Kur'ân'ın tüm muhataplarına, özeldense günümüzde mülteci durumuna düşen Müslümanlara manevi destek olmaktır. Kur'ân'daki anlatımıyla göç hadisesi, hemen tüm peygamberlerin ve ümmetlerinin maruz kaldığı bir durumdur. Hicret olgusunun Kur'ân'da üç ana başlıkta ele alınabilecek şekilde yer aldığı görülür. Bunlardan birincisini *hicret edenlerin üstün vasıflarla övülmesi*, ikincisini *hicret edenlere verilen müjde ve mükâfatlar*, üçüncüsünü ise *hicretten geri kalanların karşılaşılabilecekleri ceza ve azaplar* oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kur'ân, Göç, Hicret, Muhacir, Başa çıkma.

¹ Bu makale, Gerçek ve Umut Arasında Suriyeli Mülteciler (13-15 Mayıs 2016 Adıyaman) Sempozyumu'nda sunulan "Güncel Bir Olgu Olarak İltica ve Suriyeli Mültecilere Kur'ân-ı Kerim'den Teselliler" başlıklı bildirinin genişletilerek yayımlanmış halidir.

GİRİŞ

Kur'ân'da vatanından çıkma ve çıkarılma hadisesi bir olgu olarak anlatılmaktadır. Vatanından çıkma olgusu Türkçemizde göç kavramıyla ifade edilmektedir. İslamî literatürde daha çok hicret kavramıyla Kur'ân'da ise başta ihraç ve hicret olmak üzere birçok müradif kavramla anlatılan göç olgusu, peygamberler ve onlara tabi olan inançlı birçok insanın başına gelmiş bir hadisedir. Göç olgusuyla yüzleşmek zorunda kalan müminlerin, bu olgunun getirdiği zorluklara yönelik olarak hangi stratejilerle hareket etmesi gerektiği hususunda Kur'ân'da birçok malumat yer almaktadır. Kur'ân'da yer alan bilgiler sayesinde, bu hadiseye maruz kalan muhacir, mülteci ve göçmenlerin karşılaşılabilecekleri zorlukların üstesinden gelebilecek hem problem hem duygusal hem de inanç odaklı birçok teselli yolu ve çözüm imkânı bulmak mümkündür.

Göç olgusu, günümüzde bir problem olarak karşımıza çıktığı için birçok problemde olduğu gibi göç olgusunda da fayda sağlayacak stratejik çözüm arayışlarından yararlanmak mümkündür. Bu çözüm arayışlarından birisi de başa çıkma stratejileridir. Başa çıkma stratejileri problem odaklı (problem focused), duygu odaklı (emotion focused)² ve inanç odaklı olmak üzere üç ana grupta toplanabilir. Problem odaklı başa çıkma stratejisi, problemi direk tanımlama ve anlamayı, alternatifler hazırlamayı, faydalı ve yararlı sonuçlara ulaştıracak kişisel çabaların önem ve gerekliliğini ortaya koyan bir yöntemdir.³ Duygu odaklı başa çıkma stratejisi, bir değişim arama yerine, stres veren duruma ilişkin yaşanan duygularda ayarlama ve dengelemeye gitmeyi gerektiren bir yöntemdir. Duygu odaklı başa çıkma stratejisi, stres veren durumlara yönelik, bilişsel süreçleri, direk duygu tercihleri dönüştürerek, tehdit durumunu azaltma, basitleştirme, sorunun sadece bir yönü ile ilgilenme,⁴ olumlu karşılaştırmalar yapma ve olumsuz durumları olumlu olabilecek yönleriyle görmeye çalışma⁵ gibi açıklamalar içerir.⁶ İnanç odaklı⁷ başa çıkmada stratejisi ise problem ve duygu odaklı başa çıkmada kullanılan argümanların yanı sıra karşılaşılan hadiselerin bir realite olarak algılandığı, ayrıca bu durumların dünya-ahiret dengesi içerisinde ve ilahî hikmetleri taşıyan yapısıyla ele alındığı görülmektedir. "Dînî başa çıkma" teorisi üzerine

² Krş. R. Lazarus- S. Folkman, *Stress, Appraisal and Coping* (New York: Springer Publishing Company, 1984), 44.

³ Edward C. Chang, "Hope, Problem-Solving Ability and Coping in a College Student Population", *Journal of Clinical Psychology* 54 (1998): 953.

⁴ Charles S. Carver, Michael F. Scheer, "Situational Coping Dispositions in a Stressful Transaction", *Journal of Personality and Social Psychology* 66/1 (1994): 184.

⁵ J. Freeston, M. Dugas, R. Ledocer, "Worry and Problem Solving: Evidence of a Specific Relationship", *Cognitive Therapy and Research* 19 (1995): 109.

⁶ Filiz Tekin, *Stresle Başa Çıkmada Din Eğitiminin Rolü* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005), 20-21.

⁷ İnanç odaklı, dînî kaynaklı başa çıkma stratejileri "Religious and Nonreligious" ve "Religious and Secular" gibi farklı isimlerde ama genelde aynı muhtevayı içeren versuslarla da literatürde karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak bkz. Karen S. Dunn, Ann L. Horgas, "Religious and Nonreligious Coping in Older Adults Experiencing Chronic Pain" *Pain Management Nursing*, Vol 5, No 1 (March), 2004: pp 19-28; Lindsey McDougale, Sara Konrath, Marlene Walk, Femida Handy, "Religious and Secular Coping Strategies and Mortality Risk among Older Adults" *Social Indicators Research*, January 2016, Volume 125, Issue 2, pp 677-694.

yapılan araştırmalarda,⁸ dindar bireyin, dînî inanç, dua ve ibadet etme gibi dînî davranışları sayesinde, karşılaştığı sorunlarla ve psikolojik problemlerle daha kolay başa çıkabildiği görülmüştür.⁹

I. Kur'ân'da Bir İmtihan Realitesi Olarak Göç

Yüce Allah hiçbir şekilde insanı kaldıramayacağı bir sorumlulukla mükellef tutmamıştır. (el-Bakara 2/233; el-Bakara 2/286; el-En'âm 6/152; el-A'râf 7/42; el-Müminûn 23/62). Bununla birlikte İslâm dini, yerinden ve yurdundan çıkarılma şeklinde ortaya çıkan göç gibi zorlukları da içeren çeşitli bela ve musibetlerle Müslümanların dünya hayatında karşılaşacakları bu sıkıntıların birer imtihan olduğu şuurunu vermektedir. (el-Bakara 2/155; el-Bakara 2/157). Kazandırılan bilinç ve imtihan şuru sayesinde inançlı insanlar karşılaştıkları her zorluğun üstesinden gelmeyi hem dünya hem de ahiret adına bir başarı vesilesi olarak görmeye başlarlar. Ayrıca bela ve musibetlere sabrederek onların üstesinden gelmek, Müslümanlar için dünyayı ilgilendiren bir yaklaşım olmaktan öte dînî bir yetkinlik göstergesi olarak Yüce Allah katında terakki etmenin vesilesi sayılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde; "İnsanların en çok musibete uğrayanları evvela peygamberlerdir, sonra derecelerine göre (veliler ve sâlihler) gelir. Kişi dinine göre bela ve imtihanlara maruz kalır. Eğer salâbet-i diniyesi varsa, belası daha da artar. Fakat dininde gevşek yaşıyorsa ona göre musibetlerle karşılaşır. Kişiye sürekli belalar gelir de artık onun üzerinde hiçbir günah kalmaz."¹⁰, buyurmaktadır.

Kur'ân, müminlerin ruh sağlıklarını bela, musibet ve zorluklara karşı korumak için dünya hayatının bir imtihan yeri kıldığını, (Hûd 11/7; el-Kehf 18/7; el-Mülk 67/2) herkesin farklı şekillerde sınava tabi tutulacağını belirtir. (el-Ankebût 29/2). Kur'ân, ayrıca yaşam ve ölümün tamamen Allah'ın takdiri ve gücü dâhilinde meydana geldiğini, (Âl-i İmrân 3/154) geçim konusunda endişelenmenin gereksizliğini, zira tüm canlıların rızkının Allah'a ait olduğunu hatırlatır. (Hûd 11/6; el-Ankebût 29/60). Bunun yanında Kur'ân, hayır ve şerrin izafiliğini, dünyada yegâne güç sahibinin yalnızca Allah olduğunu, (el-Bakar 2/20; Âl-i İmrân 3/26) Allah'ın dilemesi ve takdiri dışında hiçbir şeyin meydana gelemeyeceğini, (el-İnsan 76/30) Allah'ın inananların dostu ve yegâne yardımcısı (Yunus 10/62) olduğunu açıklayan beyanlarda bulunmaktadır.¹¹

Kişinin başa çıkma yeteneğini aşan ve anlamlandırma sürecini bozan hadiseler olarak görülen travmalarla başa çıkmada en önemli unsurlardan birisi bu tarz hadiselere hazır

⁸ Spilka, B. & Hood, D. W. & Gorsuch, R. L., *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*, Englewood Cliffs, (NJ: Prentice Hall, 1985), 304; Kenneth I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*, (London: The Guilford Press, 2001), 143; Veysel Uysal, Ayşe Kaya Göktepe, Sema Karagöz, "Dînî Başa Çıkma ile Umut, Hayat Memnuniyeti ve Psikolojik Sağlık Arasındaki Etkileşim Üzerine Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (2017): 156.

⁹ Koç, Mustafa, "Ruh Sağlığı ile Dînî Başa Çıkma Metodu Olarak Dua ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, 9/24 (2005): 12.

¹⁰ Tirmizî, "Zühd", 57. Benzer rivâyetler için bakınız. Buhârî, "Merdâ", 3; Dârimî, "Rikâk", 67; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 172.

¹¹ Mustafa Köylü, "Kur'ân'da Ruh Sağlığı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2011): 5.

olmaktır. Kur'ân'ın herkesin farklı şekillerde imtihana tabi tutulacağı genellemesine ek olarak bunu tarihsel gerçeklerle muhatabının zihninde perçinleştirmesi zorluklara hazırlık açısından oldukça önemlidir. Kur'ân'ın bu hazırlığı pek çok yerde kıssalar yoluyla yaptığı söylenebilir. Kur'ân-ı Kerîm'de daha önceki kavimlerden örnekler verilerek birçok hususta müminler teselli edilmişlerdir.¹²

Hadislerde belirtildiği üzere, din uğruna katlanılması gereken zorluklar daha önce yaşanmış hakikatler olarak aktarılır. Nitekim Hz. Peygamber'in bir hadisindeki, "Sizden önceki ümmetler içinde öyle kimseler bulunmuştur ki, (zalimler tarafından) yakalanır, onun için yerde bir çukur kazılır, o kişi o çukurun içine gömülürdü. Sonra büyük bir testere getirilir, onun başı üzerine konulurdu da cesedi ikiye bölünürdü, fakat bu onu dinden döndürmezdi. (Bir başkasına da benzer işkenceler uygulanır); demir taraklar ile etinin altındaki kemiği ve sinirleri taranırdı da, bu işkenceler o mümini dininden çevirmezdi. (Ashâbım!) Size yemin ederek söylüyorum ki, Allah bu işi (İslâm dinini), mutlaka tamamlayacaktır. Öyle ki, bir süvari San'â'dan Hadramevt'e kadar (tek başına) yolculuk edecek de Allah'tan ve bir de (yolcu koyun sahibi ise) koyunlarına kurdun saldırmasından başka hiçbir şeyden korkmayacaktır. Fakat sizler acele ediyorsunuz!"¹³ ifadeleri hem bu zorlukları yaşayan hem de katlandığı zorluklarla dünyayı daha yaşanılır hale getirmeye çalışan müminler için oldukça önemlidir.

Dünyada bir realite olarak müminlerin karşılaşacağı zorlukları hatırlatmanın yanı sıra bu zorluklarla karşılaşmak müminler için Kur'ân'da cennete girme vesilesi olarak geçmektedir. "Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?" (el-Bakara 2/214; Âl-i İmrân 3/142 ayrıca bkz. Ankebut 29/1-2). Bu ayetlerde görüleceği üzere din adına maruz kalınan imtihanlarla Hz. Peygamber'in ümmeti gibi daha önceki ümmetler de çokça karşılaşmışlardır. Bu imtihanlardan birisi de göç ve hicret hadisesidir.

Kur'ân-ı Kerîm diğer dünyevi zorlukların yanı sıra göç, sığınma ve iltica gibi konulara kıssalarda çokça yer verir. Göç ve hicret realitesi, Hz. Hatice'nin amcasının oğlu Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdüluzza'nın da belirttiği gibi her peygamber için mukadderdir.¹⁴ Çünkü başta bireyleri, sonrasında toplumu değiştirmeyi amaçlayan dine yönelik, toplumda destekleyici unsurlar¹⁵ bulunacağı gibi elbette toplumsal bir direnç¹⁶ de oluşacaktır.¹⁷ Bu sebeple iyiliği emredip kötülükten alıkoymayı (Âl-i İmrân 3/104; Âl-i İmrân 3/110; Âl-i İmrân 3/114; el-A'râf 7/157, 199; et-Tevbe 9/71; et-Tevbe 9/112; el-Hac 22/41) kendine amaç ve

¹² M. Sait Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993), 73-78; Halil Aldemir, *Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yönelik Teselliler*, Kitâbî Yayınevi, İstanbul 2010, s. 97 vd.; Yahya Yıldırım, *Kur'ân'da Mümin ve Müslümanların Tesellisi* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 39.

¹³ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 29; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 109.

¹⁴ Buhârî, "Bed'u'l-Vahy", 1.

¹⁵ Şaban Ali Düzgün, "Değişim Kavramı ve Toplumsal Değişimin Şartları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (1998): 311.

¹⁶ Düzgün, "Değişim Kavramı ve Toplumsal Değişimin Şartları", 328-332.

¹⁷ Mehmet Pamak, *İslâmî Şahsiyet ve Toplumsal Değişim*, (İstanbul: Buruc Yayınları, 1995), 79-81.

gaye edinenlerin, başlarına gelecek musibetlere karşı da hazırlıklı olmaları gerekmektedir.¹⁸ Çünkü bir taraftan birey ve toplumun hâlihazırda benimsediği dinî inanışın değişime karşı direnç ve refleks¹⁹ göstermesi bir taraftan da yeni dinin gönderiliş gayesine uygun olarak toplumsal değişimi sağlamaya çalışması sosyolojik bir vakiadır.²⁰ Toplumsal değişimi sağlamaya çalışan başta peygamberler olmak üzere birçok insanın en fazla karşılaştıkları zorluk, buldukları yerden çıkarılma (ihraç) ve göç olmuştur. Bu sebeple Kur'ân'da birçok peygamberin ve ümmetin hicreti aktarılır.²¹

Hz. İbrâhîm önce Şam'a daha sonra Mısır'a göç etmiştir. Tekrar Şam'a geldikten sonra Hz. Hacer ve İsmail'le Mekke'ye beraberce hicret etmiştir.²² Hz. Lût, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Şuayb²³ ve Hz. Yûnus da Kur'ân'da hicreti anlatılan peygamberlerdendir. Hicretine Kur'ân'da en fazla yer verilen peygamberlerden biri de Hz. Mûsâ'dır.²⁴ Hz. Mûsâ'nın Mısır'dan çıkışı, Medyen'e hayat endişesiyle hicreti, Mısır'a dönüşü, İsrailoğullarıyla Mısır'dan Şam bölgesine hicreti, İsrail oğullarından ayrılması ve tekrar dönmesi arz-ı mukaddese girişi,²⁵ Kur'ân'da birçok yerde farklı yönleriyle anlatılır.²⁶ Hicret Hz. İsa'nın başta Kudüs olmak üzere birçok yere göç etmesiyle Hıristiyanlık dininde de başlarken daha sonra yapılan zulümler neticesinde Havârilere farklı bölgelere göçleriyle devam eder.²⁷ Ashâb-ı Kehf'in hicretleri de bu kategoride değerlendirilebilir.²⁸ Hz. Peygamber döneminde yapılan hicretler, sahâbilerin Habeşistan'a birinci ve ikinci hicretleri, Hz. Peygamber'in Tâif girişimi ve ashabıyla birlikte Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretleri olmak üzere üç ana başlıkta toplanmaktadır.²⁹

Hz. Peygamber döneminde yapılan hicretler için kaynaklarda birçok sebep serdedilmektedir. Habeşistan'a yapılan hicret özelinde konu ele alındığında, yeni bir dinî merkezin oluşturulması, daha sonra gelecek Müslümanların önünün açılması, Müslümanlar arasında çıkan ihtilafların giderilmesi ve zayıf olan Müslümanların dinden dönmelerinin önüne geçilmesi bu sebepler arasında sayılabilir. Bununla birlikte emân hakkını kaybeden Müslümanların o günün şartları içerisinde en uygun yer olarak gördükleri Habeşistan'a hicret etmeleri rivâyetlerin topluca değerlendirilmesi durumunda en uygun seçenek olarak ortaya

¹⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2. Baskı, (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye, 1384/1964), 14: 68.

¹⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'ân'da Sosyal Değişim", *Hikmet Yurdu* 6/12 (2013): 77.

²⁰ Celaleddin Çelik, *Kur'ân'da Toplumsal Değişim*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 46.

²¹ Ahzemî Sâmiûn Cezûlî, *el-Hicretu fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1417/1996), 173-261.

²² Cezûlî, *el-Hicretu fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 177-197.

²³ Mahmut Topuz, *İlahi Dinlerde Hicret*, (İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996), 9-21.

²⁴ Cezûlî, *el-Hicretu fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 211-245.

²⁵ Topuz, *İlahi Dinlerde Hicret*, 35-82.

²⁶ İrfan Kuşcu, *Kur'ân'ın Tasrîf Üslûbu (Tahlili ve Temellendirilmesi)* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001), 235-249.

²⁷ Topuz, *İlahi Dinlerde Hicret*, 88-111.

²⁸ Cezûlî, *el-Hicretu fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 245-261.

²⁹ Topuz, *İlahi Dinlerde Hicret*, 129.

çıkılmaktadır.³⁰ “Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlananlar.” (en-Nahl 16/106) âyeti de hayati bir tehlike olduğu için bu hicretin yapılmak zorunda kalındığını açıkça göstermektedir.³¹

II. Kur’ânî Bir Kavram Olarak Hicret

Hicret, sözlükte “terk etmek, ayrılmak, yüz çevirmek, ilgisini kesmek” gibi anlamlara gelir. Hicret, bir diyardan diğer bir diyara çıkışı, bir yerden başka bir yere göçü ifade etmek için de kullanılır.³² Cürcânî hicreti, “Küfür diyarındaki vatani terk etmek ve İslâm diyarına intikal etmek” şeklinde tanımlamıştır.³³ Hicret, sadece maddi bir ayrılığı değil ayrıca “kişinin herhangi bir şeyden bedenlen, lisânen veya kalben ayrılıp uzaklaşması da ifade eder. Terim olarak hicretin şer’î manası; “Küfür ve harp diyarından İslâm diyarına intikal etmek”³⁴ ve “zulüm diyarından kaçarak din uğruna adalet diyarına taşınmak”³⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Özel anlamı itibariyle hicret, Hz. Peygamber’in ve Mekkeli Müslümanların Mekke’den Medine’ye göçünü ifade eder.³⁶ Hicret ayrıca, bir toplumda dinlerini gereği gibi yaşayamayan müminlerin, özgürce inançlarını yaşayacakları bölgeye göç etmesi demektir.³⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de *hecr* (هجر) kökü toplam 27 âyette 31 kere altı farklı formda geçmektedir. Bunlardan dört yerde emir kipinde, bir yerde de muzâri kalıbında olmak üzere; toplam beş yerde terk etmek, vazgeçmek manasında fiil/yüklem yapısında, (en-Nisâ 4/34; Meryem 19/46; el-Mü’minûn 23/67; el-Müzzemmil 73/10; el-Müddessir 74/5) bir yerde isim (el-Müzzemmil 73/10) bir yerde de ism-i meful formunda geçmektedir (el-Furkan 25/30). Kalan 24 yerin 16’sında göç ve hicret etmek manasında beşi Mekkî sûrelerde (el-Bakara 2/218; Âl-i İmrân 3/195; el-Enfâl 8/72; el-Enfâl 8/74; el-Enfâl 8/75) altısı Medenî sûrelerde (et-Tevbe 9/20; en-Nahl 16/41; en-Nahl 16/110; el-Hac 22/58; el-Ahzâb 33/50; el-Mücâdele 59/9) fiili mazi kalıbında, beş yerde ise tamamı Medenî sûrelerde olmak üzere muzâri şeklinde kullanılmıştır. (en-Nisâ 4/89; en-Nisâ 4/97; en-Nisâ 4/100; el-Enfâl 8/72; el-Enfâl 8/72; el-Enfâl 8/72). Kalan sekiz yerde ise göç ve hicret eden kişiyi ifade etmek için ism-i fâil kalıbında Mekkî sûrelerde beş yerde (et-Tevbe 9/100; et-Tevbe 9/117; en-Nûr 24/22; el-Ankebût 29/26; el-Haşr 59/8) Medenî sûrelerde ise üç yerde geçmektedir. (en-Nisâ 4/100; el-Ahzâb 33/6; el-Mümtehine 60/10). Yukarıda da görüldüğü gibi Kur’ân’da (هجر) kökünden gelip göç manasını ifade eden kelimelerin sayısı 24’tür.

Hz. Peygamber ve inananların Yüce Allah yolunda yaptıkları hicret, diğer bir perspektifle bakıldığında inkârcıların Müslümanları kendi memleketlerinden çıkarmak zorunda bırakma faaliyetlerinin bir sonucudur. Bu sebeple Kur’ân-ı Kerîm’de birçok yerde *ihraç* (اخراج) (el-Bakara 2/191; el-Enfâl 8/30; et-Tevbe 9/40; el-İsrâ 17/76; Muhammed 47/13;

³⁰ Levent Öztürk, *İlk Hicret Habeşistan*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 190.

³¹ Öztürk, *İlk Hicret Habeşistan*, 188.

³² Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn İbn-i Manzûr, *el-Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut, Dâr Sâdır, h. 1414), 5: 251.

³³ Ali b. Muhammed b. Ali Cürcânî, *Ta'rifât*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983), 256.

³⁴ Cezûlî, *el-Hicretü fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 26.

³⁵ Cezûlî, *el-Hicretü fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 29.

³⁶ Ahmet Önkal, “Hicret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 458.

³⁷ Halil Aldemir, “Kur’ân’a Göre İhtilaf Olgusu ve İslâmî Referansların Göç Bağlamında Kullanılması”, *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 3/4 (2016): 57.

el-Mümtehine 60/8, 9) kelimesi vatandan çıkmayı ve çıkarılmayı ifade etmek için kullanılmıştır. Bunun yanında Kur'ân'da yedi yerde geçen, hızlıca ve aniden çekip çıkartmak anlamlarına gelen (خَطَفَ) kökünden (يَتَخَطَّفُ) fiili üç âyette (el-Enfâl 8/26; el-Kasas 28/57; el-Ankebût 29/67) vatanından çıkarma anlamı için kullanılır. Kur'ân'da üç yerde tekrar eden korkutarak, ürküterek, baskı kurarak sürgün etme, çıkarma manalarına sahip (فَزَزَ) kökünden (يَسْتَفِزُّ) fiili iki âyette (el-İsrâ 17/76; el-İsrâ 17/103) bu manayı ifade eder. Kur'ân'da dokuz kez tekrar eden (فَضَضَ) kökünden gelen ve beraberliği bırakarak dağılma zorunda bırakmak, şehirden çıkartmak anlamlarını taşıyan ve üç defa tekrar eden (أَنْفَضَ) fiili bir âyette (el-Münâfikûn 63/7) vatanından çıkarılma, yurdunu terk etmek zorunda bırakılma sürecini farklı yönleriyle ifade için kullanılmaktadır. Bu kavramların hemen hepsi hicretin sosyo-psikolojik olarak zorunlu alt yapısını hazırlayan ya da gerekli kılan kavramlar olarak görülebilir.

Yukarıda zikredilen kavramlar içerisinde ihraç ile hicretin çok daha yakın bir bağı söz konusudur. Nitekim Âl-i İmrân sûresinde “benim için hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların” (Âl-i İmrân 3/195) şeklindeki yüce beyanda aynı olgunun iki farklı yüzü birlikte ifade edilmektedir. İhraç (vatanından çıkarma) olgusuna Hz. Peygamber'in sözlerinde de rastlanılmaktadır. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ederken Mekke çıkışında şöyle buyurmuştur: “Ne güzel bir beldesin, bana ne kadar da sevimli geliyorsun. Şâyet kavmim beni senden çıkarmasaydı senden başka bir yeri yurt tutmaz, yuva kurmazdım.”³⁸ Hicret olgusunda idealize edilmiş, din adına yapılan bir faaliyet söz konusuysa, ihraç ifadesi sürecin reel tarafına, dışardan izlendiğinde görülen, fark edilen sosyolojik yönüne değinmektedir. Âyetlerde göç konusunun geçtiği yerlerde ihraç fiili kullanılmakla beraber bu konunun Kur'ân'da çoğunlukla hicret şeklinde yer alması; vuku bulan olaya ilahi nazarı ifade, Müslümanları edilgenlikten kurtarıp etken kılma ve gerçekten yüz çevirmemekle birlikte bardağın dolu tarafının öne çıkarılması olarak yorumlanabilir.

Kur'ân'da hicret kavramı etraflıca incelendiğinde üç ana başlığın öne çıktığı görülecektir: Bu başlıklar, hicret edenlerin üstün vasıflarla övülmesi, hicret edenlere verilen müjde ve mükâfatlar, hicretten geri kalanların karşılaşacakları ceza ve azaplar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kur'ân'da yer alan bu üç başlık içerisinde özellikle hicret edenlere yönelik teselliler konusu, muhacirlerin karşılaşacağı sorunlara ilişkin çareler aranmasında ve çözüm yollarının sunulmasında ayrı bir yer tutmaktadır.

A. Hicret Edenlerin Kur'ân'da Övülmeye Değer Üstün Vasıfları

Kur'ân, dinî baskı sonucu Mekke'den Medine'ye hicret etmek zorunda kalan Müslümanları teselli etmek için onları övmüştür.³⁹ Bu övgünün değerinin anlaşılması için hicretin sebebinin ve gayesinin tespiti önemlidir. Göç nedenleri konusunda günümüze değin en çok kullanılan paradigma “itici ve çekici faktörler (push-pull factors)” paradigmasıdır.⁴⁰ Bu paradigma, geride bırakılan anavatanın, göçmenlerin iktisadi, siyasi ve kültürel alanlardaki

³⁸ Tirmizî, “Menâkıb”, 68.

³⁹ Yıldırım, *Kur'ân'da Mümin ve Müslümanların Tesellisi*, 200.

⁴⁰ Arif Korkmaz, *Göç ve Din (İsveç'teki Kululular Örneği)* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010), 8.

istek ve arzularına cevap vermekte yetersiz olduğuna, buna karşın, göçün hedefindeki ülkenin ise, bu alanlarda çekici bir nitelik sergilediğine işaret etmektedir.⁴¹ Hicret özelinde düşünüldüğünde itici faktör dinin yaşanılmayışı, çekici faktör ise dinin yaşanması ve böylelikle Yüce Allah'ın rızasına erilmesidir. Muhacirler için Kur'ân'da geçen her övgü ifadesi, onların hedeflerine ulaştıklarını vahiyle birinci elden gösteren en sağlam belge niteliğindedir. Kur'ân'da muhacirlerle ilgili kullanılan üstün meziyetler 11 maddede ele alınabilir:

1- Kur'ân'ın muhacirler hakkındaki ilk övgüsü onların bir beklenti ve hedefleri olduğudur. Bireyin bir hedefe sahip olması, hayatın zorluklarıyla karşı karşıya kaldığında her türden psikoterapi ve koruyucu ruh sağlığı çabalarında kendisi için yol gösterici bir parola olabilir. Çünkü "Yaşamak için bir nedeni olan kişi, hemen her "nasıl"a katlanabilir." Varoluşlarının ürkütücü "nasıl"ına katlanmalarını sağlayacak bir güce ulaşmaları için, yaşamlarında travmalara maruz kalan insanlara bir neden -bir amaç- göstermek gerekir.⁴²

Kur'ân'da "Allah'tan bir lütuf ve bir hoşnutluk peşindedirler" (el-Haşr 59/8) denilerek bu hedeflerinde muhacirlerin aynı zamanda *ihlaslı* oldukları da belirtilmiştir. Muhacirlerin sadece Allah'tan gelecek lütuflar ve O'nun rıza adına beklentide olmaları zorlukları aşma konusunda hicret edenleri teselli etmede yardımcı olacağı söylenebilir. Göç sonucu başka bir yere iltica eden kişi birçok yönden mahrumiyet yaşar. Göçmenler daha önce alışa geldikleri imkânlardan ve kurulu düzenden mahrum kalıp onlardan yararlanamadıkları için büyük bir travma yaşarlar. Çünkü alışkanlık ve kurulu düzen hem bedensel hem de ruhsal vazifelerle anlam bulduğu için⁴³ onları bir anda terk etmek sanıldığı kadar kolay değildir. Bu zorluğun üstesinden gelmek için ihlasla nitelenen müminlere göç ederek eskiden sahip olduklarına yeniden sahip olmak hedefinin yerine sadece Yüce Allah'ın rızasına ve lütfuna kavuşma arzusu tavsiye edilmiştir. Bu tavsiyeye göre hareket eden müminlerin bu yüce hedefe ulaştıkları hakikati Kur'ân'da birçok kere belirtilmiştir. İhlasla hareket etmenin psikolojik özelliklerinden birisi de sahibine zorluklara karşı en güçlü bir şekilde dayanma ve katlanma iradesi vermesidir. Çünkü Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için kurulan bir hayatta Allah'ın emri gereğince bir değişiklik yapmak son derece doğal bir ibadet halini almaktadır.⁴⁴ Bu sayede ihlaslı müminler inanmayanların kaldıramayacakları büyüklükteki sorumlulukları yerine getirme imkânı elde etmiş olurlar.⁴⁵ İhlaslı olmanın en önemli etkisi ise başta da belirtildiği gibi bu hedef sayesinde varoluşlarının ürkütücü "nasıl"ına katlanmalarını sağlayacak bir güce ulaşmalarıdır. Bu şekilde muhacirler karşılaştıkları güçlükleri diğer insanlara nazaran imkânlar ölçüsünde en kolay bir şekilde aşarlar.

⁴¹ Ayhan Kaya - Bahar Şahin, *Kökler ve Yollar: Türkiye'de Göç Süreçleri*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), xxi.

⁴² Viktor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, trc. Selçuk Budak (İstanbul: Okuyan Us, 2009), 92.

⁴³ Muhammet Enes Kala, "İbn Sina ve Felix Ravaisson'da Alışkanlık ve Ahlâk İlişkisi Üzerine", *Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*, 29 (2014): 126.

⁴⁴ Cavit Yalçın, *Kur'ân'da Hicret*, (İstanbul: Vural Yayıncılık, 1997), 51.

⁴⁵ Cezûlî, *el-Hicretü fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 88-89; Hüseyin Algül, "Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîfler Işığında Muhâcirler ve Ensar", *Hicret*, ed. Muhammed Bedirhan, (İstanbul: TÜRKAD, 2015), 56.

2- Kur'ân'da muhacirler için kullanılan en önemli özelliklerden biri de *recâdır*. Sözlükte “ümit, emel, beklenti, istek” gibi anlamlara gelen recâ kelimesi aynı zamanda kulun Allah'ın rahmetine güvenerek ümit içinde olması anlamında kullanılan bir tasavvuf terimidir.⁴⁶ “Şüphe yok ki imân edenler ve hicret edip de Allah yolunda mücâhedede bulunanlar Allah'ın rahmetini umarlar” (el-Bakara 2/218) âyeti, aynı zamanda muhacirlerin ümit ettikleri rahmete ulaşacaklarının müjdesini vermektedir. Çünkü “Allah kulunun zannı üzeredir”⁴⁷ ve “Kim Allah'a kavuşmayı ümit ediyorsa bilsin ki Allah'ın tayin ettiği vâde mutlaka gelecektir.” (el-Ankebût 29/5) şeklindeki ifade ve beyanlar, recânın önemini ve recâ beklentisini vurgulamak içindir. Ayrıca ummak kesin olmayan bir bilgi ve beklentiye nitelediği⁴⁸ için gayret ve çalışma noktasında muhacirlerin motivesinin eksilmeden devam etmesi sağlanmış olmaktadır. Bunun yanında recâ beklentisi sayesinde küfür (Yûsuf 12/87) ve doğru yoldan ayrılmışlığın (el-Hicr 15/56) ifadesi olan ye's'in, yani ümitsizliğin muhacirlerde olmadığı, onların bu beklentiyle imanlarının kuvvetlendiği görülür. Günümüzde ümitle ilgili yapılan çalışmalarda umudun psikolojik ve fiziksel açıdan sağlıklı bireylerde var olması gerektiği olarak ortaya çıkmıştır. Ümit yoksunluğunun ise psiko-sosyal açıdan birçok probleme yol açtığı tespit edilmiştir. Ayrıca ümit kavramının stres, depresyon, negatif davranış ve problemlerle daha etkili başa çıkmada, genel yaşam doyumunun sağlanmasında, psikolojik iyi olmada, iyimserlik ve yaşam kalitesinin artmasında pozitif etkisinin olduğu görülmüştür.⁴⁹

3- Kur'ân'da kullanılan bir diğer meziyet *cihat* ve *fedakârlıktır*. (et-Tevbe 9/20; el-Bakara 2/218). Peygamberlerin davetleri fedakârlık üzerinde yoğunlaşır. Hicret olgusu ise canını ve malını Yüce Allah yolunda harcama gibi birçok fedakârlığı ihtiva eder.⁵⁰ Çünkü hicret sıradan bir göç ve geçici bir yolculuk değildir. Hicret sevdiklerini arkada bırakma ve sürekli olarak gurbete adım atma anlamına geldiği için büyük fedakârlıklar gerektiren bir olgudur. Varaka b. Nevfel'in ilk vahiy sonrasında Hz. Peygamber'e söyledikleri, muhacirlerin kendisiyle övüldüğü fedakârlık vasfının resullerin en önemli özelliklerinden olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bilindiği gibi ilk vahiy sonrası Hz. Hatice, Hz. Peygamber'i alıp amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e götürdü. Varaka, câhiliyye zamanında Hıristiyan olmuş bir kimse olup İbranice yazıyı bilir ve İncil'den de bazı şeyleri İbranice okuryazardı. Hz. Hatice, Varaka'ya: “Amcamın oğlu! Dinle bak, yeğenin neler söylüyor” dedi. Varaka: “Yeğenim, ne oldu, hayırdır?” diye sordu. Hz. Peygamber de başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Varaka şöyle dedi: “Bu gördüğün, Allah'ın Hz. Musa'ya gönderdiği Nâmus'tur. Keşke senin davet zamanında genç olsaydım! Kavminin seni bu şehirden çıkaracakları zaman keşke hayatta olsam!” Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Onlar beni buradan çıkaracaklar mı ki?” diye sordu.

⁴⁶ Süleyman Uludağ, “Recâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 502.

⁴⁷ Buhârî, “Tevhîd”, 15; Müslim, “Tevbe”, 1.

⁴⁸ Ebu Muhammed Huseyin b. Mahmud b. Ferrâ el-Beğavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l Kur'ân*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî (Beyrut: Dâru Tûrâsi'l Arabî, 1420/1999), 2: 238.

⁴⁹ Hakan Sarıçam, Ahmet Akın, “Bütünleyici Umut Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması” *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/15 (2013): 295. 292-308; İbrahim Sürücü, “Bir Denge Unsuru Olarak Kur'ân'da Havf ve Reca”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2015): 262-263.

⁵⁰ Cezûlî, *el-Hicretu fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 103-104.

Varaka da: “Evet, senin getirdiğin bu dava ve mesaj ile gelen herkes, her peygamber, düşmanlığa uğramıştır. Şâyet senin davet günlerine yetişirsem, sana elimden gelen yardımı yaparım.” dedi.⁵¹

4- Yüce Allah muhacirleri “onlar ki sabrettiler” (en-Nahl 16/41; en-Nahl 16/42) ve “sabredenler” (en-Nahl 16/110) şeklinde *sabır* sıfatıyla vasıflandırmış ve övmüştür. Ayrıca “eğil sabreder ve itaatsizlikten sakınırsanız” (Âl-i İmrân 3/125; Âl-i İmrân 3/126) “İçinizden sabır ve sebat edecek yirmi kişi bulunursa, onlar iki yüz kişiye galebe ederler” beyanlarında da görüldüğü gibi sabır, ilahi yardımın bir şartı olarak Kur’ân’da geçmektedir. Hz. Peygamber de “Bil ki zafer sabırladır, ferahlık sıkıntı iledir. Şüphesiz her zorluğun yanında bir kolaylık vardır.”⁵² buyurarak, sabrın kurtuluş için önemli bir meziyet olduğuna dikkatleri çekmiştir. Böylelikle bu yüce beyanları kendilerine rehber edinen muhacirler, sabırlı duruşlarıyla hem zorluklara karşı Allah’ın yardımını hem de göçün zorluklarına karşı sabır ile gelen kolaylığı elde etmiş olmaktadır.

Yüce Allah Kur’ân’da sabırlı olmayı emretmiş, (el-Bakara 2/45; Âl-i İmrân 3/200; en-Nahl 16/127) sabırsızlığı yasaklamış, (el-Ahkâf 46/35; el-Enfâl 8/15; Muhammed 47/33; Âl-i İmrân 3/139) sabır ehlini övmüş, (Âl-i İmrân 3/17; el-Bakara 2/177) müjdelemiş, (el-Kasas 28/80) sevgisiyle (Âl-i İmrân 3/146) ve maiyetiyle (el-Enfâl 8/46) taltif etmiş, sabrı azmi ve kararlılığı gerektiren büyük işler arasında saymıştır. (eş-Şûrâ 42/43). Ayrıca sabredenlerin yaptıklarından dolayı fazlasıyla (en-Nahl 16/96) ve sınırsız (ez-Zümer 39/10) bir şekilde ödüllendirileceklerini belirtmiş, onlara zafer ve yardımı garanti etmiştir. (Âl-i İmrân 3/125) Sabır ehlinin Kur’ân’da kendilerinden başkalarının kavuşamayacağı nimetlere ulaşacakları haber verilmiş, (el-Kasas 28/80; Fussilet 41/35) ibret ve olayları doğru değerlendirme özelliklerine sahip oldukları belirtilmiştir. (İbrâhîm 14/5; Sebe’ 34/19). Sabır Kur’ân’da, istenilen ve arzu edilen başarıya ulaşma, korkulan ve hoş karşılanmayandan kurtulma ve cennete girmeye nail olma vesilesi olarak tanıtılmıştır. (er-Ra’d 13/23; er-Ra’d 13/24). Ayrıca sabrın, sahibine liderlik derecesi kazandıracığı ifade edilmiştir. (es-Secde 32/24). Sabır kavramı Kur’ân’da sâlih amel, rahmet, şükür, tevekkül, takva, iman ve yakîn gibi kavramlarla beraber zikredilmiştir. (el-Beled 90/17; Hûd 11/11; İbrâhîm 14/12). Bu özellikleriyle sabır, muhacirler için en önemli, hicretle birlikte ortaya çıkan zorlukları aşmak için de gerekli bir vasıf olarak öne çıkmaktadır.⁵³

5- Kur’ân’da muhacirlerin vasıflarından birisi de Yüce Allah’a *tevekkül* edenlerden olmalarıdır. (en-Nahl 16/41; en-Nahl 16/42). Tevekkül imanın özelliklerinden ve göstergelerindedir. Son yıllarda yapılan birçok çalışma, kader inancının ve tevekkül

⁵¹ Buhârî, “Bed’u’l-Vahy”, 1.

⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 307.

⁵³ Cezûlî, *el-Hicretu f’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 94-97.

anlayışının, karşılaşılan travmalarla başa çıkmada çok önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁴

6- Muhacirlerin sahip oldukları bir diğer üstün vasıf onların *doğruluklarıdır*. Yüce Allah Kur'ân'da muhacirleri *sıdk* sıfatıyla övmüştür. (el-Haşr 59/8). Sıdk sıfatıyla övülme, her Müslüman için korkulan bir unsur olan nifaktan korunma demektir. Onlar hicret ederken dünyevi kazançlarını ellerinin tersiyle iterek, birçok sıkıntıya katlanmak zorunda kalmışlardır ki bu da onların imanlarının kuvvetini ve doğruluklarını göstermektedir.⁵⁵ Buna ek olarak göç ve sığınma hadiselerine maruz kalan birey için ön önemli destek ve teselli kaynağı; kendi içinde yaptığı bu işten dolayı bir tereddüt ve çatışma yaşamaması, psikolojik gel-gitlerle zorluklara karşı direncinin kırılmamasıdır. Kur'ân, doğruluk kavramının bir uzantısı olan istikamet olgusuna sahip olmakla muhacirleri övmüş, onların zorluklar karşısında duruşlarındaki azim ve sebata dikkatleri çekmiştir.

7- Muhacirlerin başta gelen özelliklerinden bir diğeri onların Allah'a ve peygamberine *yardım etmeleridir*. Kur'ân'da muhacirler Allah ve Rasûlüne yardım etmekle övülmüşlerdir. (el-Haşr 59/8). Bu vasıflandırma ise onların Allah tarafından yardım göreceklerine delalet etmektedir. Çünkü âyet-i kerîme bu hususu şöyle ifade etmektedir: “Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a (Allah'ın dinine) yardım ederseniz O da size yardım eder, ayaklarınızı kaydırmaz.” (Muhammed 47/7).

8- Muhacirlerin bir diğer mümeyyiz vasıfları iman ve amelde *önde* olmalarıdır. Kur'ân muhacirleri *önde olma* hakkı ile vasıflandırmıştır. Nitekim “Zulüm ve kötülüğün egemen olduğu diyardan göç edenler ile dine sahip çıkan ve koruyanların ilklerine, önde gelenlerine” (et-Tevbe 9/100) âyetiyle muhacirlerin ilk olmalarına vurgu yapılırken, aynı zamanda “İman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler Allah indinde derece cihetiyle daha büyüktür.” (et-Tevbe 9/20) âyetiyle de fazilet yönüyle diğer müminlerin önünde oldukları belirtilmiştir. Aynı şekilde “Sizden, fetihten önce infak eden ve savaşan kimse ile bunları yapmayan elbette bir olmaz. İşte onlar, bundan sonra infak edip savaşanlardan derece bakımından daha yüksektirler.” (el-Hadîd 57/10) âyeti, dine ilk sahip çıkanlarla sonradan sahip çıkanların bir olmayacağını belirtmiştir.

Yüce Allah katındaki yerleri itibariyle müjdelenen müminlerin en güzel bir şekilde teselli edildiği görülür. Ayrıca meselenin psiko-sosyal yönüne bakıldığında da Kur'ân'da yer alan ifadelerin muhacirler için ne kadar önem arz ettiği ortaya çıkar. Bir mültecinin yaşama dair temel ihtiyaçlarının giderilmesi sonrasında en temel problemi, dâhil olduğu toplumda sosyal statüsünün ne olacağı hakkındadır. Uluslararası insan hakları çerçevesinde 1951 Cenevre Sözleşmesi ve bu alanda yapılmış olan diğer bölgesel sözleşmelerde mültecilerin

⁵⁴ Elif Batman, *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkmada Kader İnancının Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008), 44, 48, 50.

⁵⁵ Cezûlî, *el-Hicretu fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 98-99.

hukuki statüsü belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan tanımlamalarda⁵⁶ mültecilere yardım etme ve onları temel insani haklardan mahrum etmeme vurgusu öne çıkmaktadır. Hâlbuki Kur'ân, mülteciler için geçerli olacak bir statünün ötesinde, vatanlarını ve oradaki sosyal statülerini bırakmak zorunda kalmış muhacirleri buldukları toplumun bütün kesimlerinin önüne geçirerek onları İslâm toplumu içerisinde en üst bir statüye kavuşturmuştur.

9- Kur'ân'da muhacirlerin bir başka mümeyyiz vasfı, gerçek *kazanca* ve büyük *kurtuluşa* (الْفَائِزُونَ) ulaşmış olmalarıdır. Göç etmek maddi ve manevi birçok kazanç ve başarıyı geride bırakıp yerine göre hayata sıfırdan başlamayı gerektiren bir olgudur. Kur'ân, “ve onlardır, (sonunda) kazanacak olan!” (et-Tevbe 9/20) “en büyük başarı ve kurtuluş” (et-Tevbe 9/100) onlar için hazırlandı gibi ifadelerle birçok sıkıntıyla karşı karşıya kalan muhacirlerin başarıya ulaşacaklarını belirtmektedir. Bu ise bir başarısızlık gibi görülen hicretin olumsuz etkilerini muhacirler üzerinden kaldırması adına önemli bir müjdedir.

10- Muhacirlerin buraya kadar zikredilen vasıflarının bir neticesi olarak-zikredilen bir diğer üstün vasıfları da Yüce Allah'ın onları *hakiki müminler* olarak övmesidir. (el-Enfâl 8/4; el-Enfâl 8/74). Aslında yukarıda zikredilen bütün meziyetler onların hakiki mümin olmalarını sağlamıştır. Yüce Allah'ın şahitliğinde kendilerinin hakiki mümin olarak anılmaları onlar için ayrı bir motivasyon kaynağı olmuştur.

11- Son olarak Kur'ân, teselli etmek için muhacirleri övmenin yanı sıra onları Medine'ye kabul edip bağrılarına basan, onlarla gönüllerinde hiçbir sıkıntı duymadan her şeylerini paylaşan Medineli Müslümanları yani Ensar'ı da (el-Haşr 59/8; el-Haşr 59/9) övmüştür.⁵⁷ Aslında Kur'ân'da Ensar'ın hakiki müminler olarak vasıflandırılmaları (el-Enfâl 8/74) onların da muhacirlerin taşıdığı meziyetlere sahip olduklarını göstermektedir. Böylelikle muhacirler birkaç açıdan daha teselli edilmişlerdir. Ensar, yaptıkları için bir karşılık beklemede de muhacirlerde Ensar'a karşı oluşan teşekkür hislerinin tercümanı olarak onlara en büyük makam tarafından iltifat edilmiştir. Muhacirler bu iltifata ve şerefe vesile olmuş olduklarından onlara yardım edilmesi teşvik edilmiştir. Yüce Allah muhacirleri kendi korumasına aldığı gibi Ensar gibi kulları vesilesiyle de bu korumayı ve yardımı sürdüreceğini göstermiştir.

B. Hicret Edenlere Verilen Müjde ve Mükâfatlar

Allah yolunda hicret edenlere maddi-manevi, dünyevi-uhrevi birçok mükâfat ve müjde verileceği âyet-i kerîmelerde belirtilerek muhacirler teselli edilmişlerdir.⁵⁸

1- Her ne kadar muhacirler Allah yolunda hicret etmişlerse de göç realitesinin beraberinde getirdiği açlık başta olmak üzere maddi imkânlardan mahrumiyetle de karşı karşıyadırlar. Göç nedenleri, sayısız denecek kadar çok ve karmaşıktır. Göç üzerine üretilen

⁵⁶ Meryem Doğan, *Türkiye'de Mültecilerin ve Sığınmacıların Uluslararası Hukuk Çerçevesindeki Temel Haklarının Sağlanması*, (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2007), 23-25

⁵⁷ Yıldırım, *Kur'ân'da Mümin ve Müslümanların Tesellisi*, 200.

⁵⁸ Yıldırım, *Kur'ân'da Mümin ve Müslümanların Tesellisi*, 200.

teorilere de bu çok boyutluluğun yansıdığı görülür.⁵⁹ Fakat genel bir değerlendirme yapıldığında, ekonomik faktörlerin en sık rastlanan göç sebepleri arasında ilk sırada geldiği söylenebilir.⁶⁰ “açlık” kimi zaman göçlerin nedeni⁶¹ iken kimi zaman da göçlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Yüce Allah muhacirler için bu problemi, verdiği müjde ve teminatla ortadan kaldırmıştır. Nitekim “Kim Allah yolunda hicret ederse dünyada gidecek çok yer, genişlik ve bolluk bulur.” (en-Nisâ 4/100) âyetiyle muhacirlerin dünyada *bol rızıkla* ödüllendirilecekleri belirtilmiştir. Bu genişlik birçok alanda olduğu gibi cizye, haraç ve ticaret mallarından alınan vergiler ve ganimetler yoluyla da ayrıca finanse edilmiştir. Ganimetler hususunda “(Bilhassa bu ganimet), o fukara muhacirler içindir ki, (Mekke müşriklerinin tazyiki üzerine) yurtlarından ve mallarından çıkarılmışlardır.” (el-Haşr 59/7; el-Haşr 59/ 8) âyetinde de belirtildiği gibi muhacirlerin önceliği vardır. Rızık genişliği aynı zamanda Ensar’ın yardımlarını da ifade etmektedir. Ensar’ın yardımı ise Haşir sûresinde geçen âyette (el-Haşr 59/9) görüldüğü üzere üç ana başlıkta ele alınabilir. Bunlar:

- a- Muhacirlere konaklayacakları yeri hazırlama,
- b- Muhacirleri sevme,
- c- Kendileri ihtiyaç sahibi de olsalar muhacirleri kendilerine tercih etme.

Medineli Müslümanlar her ne kadar muhacirlere yardım için istekli olsalar da bu fitrî cömertliğin ve fedakârlığın Hz. Peygamber tarafından en güzel bir şekilde kurumsallaştırıldığı görülmektedir. Bu kurumsallaşmanın Ensar ve Muhacir’in birbiriyle kardeş ilan edilmesiyle başladığı söylenebilir. Muâhât (kardeşlik) ismiyle anılan bu hadise Hz. Peygamber’in Medine’de ensar ve muhacirlerden bazılarını birbirleriyle Mescid-i Nebevî’de kardeş ilân etmesidir.⁶² Kardeşleştirme projesi rast gele seçilen iki kişinin bir araya getirilmesiyle oluşmuş bir proje değildir. Tam aksine, hicretten sonra kişilik ve karakterleri tanımaya yetecek kadar bir süre geçtikten sonra Hz. Peygamber’in Müslümanları iyice tanıyarak, durumlarını inceleyerek ve her çift arasında ortak vasıflar bularak gerçekleştirdiği bir projedir.⁶³

Arapça uhuvve kökünden türeyen muâhât sözlükte “biriyle kardeş olmak, birini kardeş edinmek” anlamına gelir. Uhuvvet tesisinden sonra kardeşler arasında geçici de olsa bir süre miras hükümleri de geçerli sayılmıştır.⁶⁴ (el-Enfâl, 8/72). Kardeşlik ilkesi, hem

⁵⁹ Mehmet Ali Kirman, 2017. “Sosyal Bir Olgu Olarak Göç”, *İslam Coğrafyasında Terör, Göç ve Mültecilik* (Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları), 127.

⁶⁰ Korkmaz, *Göç ve Din (İsveç'teki Kululular Örneği)*, 8.

⁶¹ Pitirim Alexandrovitch Sorokin, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları II*, trc. M. Münir Raşit Öymen (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994), 161.

⁶² Sa’d Mersîfî, *el-Hicretü'n-Nebeviyye ve devruhâ fî binâi'l-müctemai'l-İslâm*, (Kuveyt: Mektebetü'l-Felâh, 1988), 256.

⁶³ Saffet Sancaklı, “Hz. Peygamber’in Medine’de Gerçekleştirdiği Kardeşleştirme (Muâhât) Projesi ve Düşündürdükleri”, *Hicret*, ed. Muhammed Bedirhan, (İstanbul: TÜRKAD, 2015), 88.

⁶⁴ Ancak buna Bedir Gazvesi’nin ardından son verilerek miras sadece nesep yönünden yakınlığı olanlara hasredilmiştir. (el-Enfâl 8/75). Muâhâtın miras hukuku dışında kalan yardımlaşma, birbirine destek olma, öğüt verme ve öğüt alma tarzındaki hükümleri ise daima yürürlükte kalmıştır. Bu anlamıyla kurum “din kardeşliği”

psikolojik açıdan yalnızlık duygusunu yenmede hem de statü ve rol belirsizliğinden kaynaklanan çatışmaları⁶⁵ ve sosyal intibaksızlıkları⁶⁶ önlemede oldukça önemlidir.

Kur'an'da muhacirlerin, hem dünya hem de özellikle ahirette büyük kazanç ve ödüllerle mükâfatlandırılacakları belirtilmiştir. (en-Nahl 16/4). Bol rızık mükâfatı sadece muhacirleri değil aynı zamanda onlara yardım edenleri de kapsamakta böylece müminlerin muhacirlere yardım etmeleri teşvik edilmektedirler. (el-Enfâl 8/74).

2- Kur'ân'da muhacirlere vaad edilen müjdelerden biri de *kötülüklerinin örtülmesi* ve günahlarının affedilmesidir. Bu hususu belirten birçok âyet vardır. Söz konusu âyetlerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Onların Rabbi de dualarına şöyle icabet buyurdu: "Sizden gerek erkek, gerek kadın, hayır işleyen hiçbir kimsenin çalışmasını zayi etmem. Çünkü siz birbirinizdensiniz, birbirinizden farkınız yoktur. Benim rızam için hicret edenlerin, vatanlarından sürülenlerin, Benim yolumda işkenceye, zarara uğrayanların, Benim yolumda savaşanların ve öldürülenlerin, elbette kusurlarını örtecek ve elbette onları Allah tarafından mükâfat olarak içinden ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğim. En güzel ödüller Allah'ın yanındadır.” (Âl-i İmrân 3/195). “İman edip hicret eden ve Allah yolunda cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya; işte onlar gerçek mü'minlerdir. Onlar için bir bağışlanma ve bol bir rızık vardır.” (el-Enfâl 8/74). “Sonra çeşitli işkence ve eziyete uğratılan, ardından hicret eden sonra da Allah yolunda savaşan ve sabreden kimseler için şüphesiz ki Rabbin çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.” (en-Nahl 16/110).

3- Kur'ân'da muhacirlere vaad edilen bir diğer müjde; Allah katında *en yüksek dereceye nail olmalarıdır*. Nitekim bu husus, “İman edip hicret edenler, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler var ya, işte onlar Allah indinde daha yüksek derecelere sahiptirler ve işte kurtuluşa erenler onlardır.” (et-Tevbe 9/20) âyetiyle açıklanmıştır. Âyette iman, hicret, mal ve canla cihat şeklindeki dört özelliğe sahip olanlar, insanın sahip olduğu her şeyden (ruh, beden, mal) feragat edip kendileri için daha sevimli olan Allah'ın rızasını tercih ettikleri için bunun karşılığında Yüce Allah da en yüksek derece ve payeyi bu kullarına verdiğini ilan etmektedir.⁶⁷

4- Kur'ân'da muhacirlere vaad edilen en önemli müjdelerden birisi de onların *cennette* sonsuzlukla mükâfatlandırılmalarıdır. Kur'ân'da zikredilen “Rableri onlara, kendi katından bir rahmet, bir hoşnutluk ve kendilerine içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdelemektedir.” (et-Tevbe 9/21). “Onlar orada ebedî kalacaklardır. Şüphesiz, Allah katında büyük bir mükâfat vardır.” (et-Tevbe 9/22) âyetleri bu müjdeyi açıkça ifade etmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bir hadisi şerifinde hicret edenlerin

şeklinde bütün müminleri kapsayarak genelleştirilmiştir. (el-Hucurât49/10); Hüseyin Algül, “Muâhât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 308.

⁶⁵ Naci H. M. Kula, “Hucurat Suresi 10. Âyet Çerçevesinde Kardeşlik İlkesi ve Ruh Sağlığı Açısından Önemi”, *EKEV Akademi Dergisi* 1/2 (1998): 51.

⁶⁶ Celal Kırca, “Kur'ân'da Ruh Sağlığı”, *Diyanet İlmî Dergi* 19/3 (1983): 48.

⁶⁷ Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin Râzî, *Mefâtîhu'l-gâyb*, 3. Baskı (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/1999), 16: 13.

mükâfatlandırılmalarıyla ilgili olarak; “Kim, dini için bir yerden başka bir yere, bir karış olsa dahi, giderse cenneti kendine vacib kılar. Cennet'te İbrâhîm (a.s.) ve Muhammed (s.a.v.) onun arkadaşı olur”⁶⁸ buyurmaktadır.

C. Hicretten Geri Kalanlara Yönelik Uyarılar ve Cezalar

Kur’ân-ı Kerîm hem müjdeleyen hem de uyaran bir kitaptır. (Fussilet 41/4). Üslûb özelliği olarak ise nasıl bir taraftan iman edenlerden bahsederken diğer taraftan da hemen inkârcılardan bahsediyorsa, aynı şekilde bir taraftan muhacirleri güzel vasıflarla anıp onları müjdelerken diğer taraftan da hicretten geri kalanları yermiş ve uyarmıştır.⁶⁹ Bu uyarılar, Müslümanlar tarafından dost edinmeme ve yardım edilmeme ile dünya ve ahirette kötü bir sonla karşılaşma şeklinde iki maddede özetlenebilir.

1- Kur’ân’ın hicret etmeyenlere ilk uyarısı diğer *Müslümanların dostluklarından ve yardımlarından mahrum kalma* şeklinde olmuştur. Yüce Allah “Arzu ettiler ki kendilerinin küfre saptıkları gibi siz de sapasınız da beraber olasınız. Bu sebeple, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin.” (en-Nisâ 4/89) buyurarak Müslümanlara hicret etmeyenleri dost edinmelerini ve onlara yardım etmeyi yasaklamıştır. Bu âyet, kâfir, münafık ve zalimlerle beraber olmama ve onlarla oturmama, onlardan yüz çevirme, (en-Nisâ 4/140; el-En’âm 6/68) onları dost edinmeme (el-Mâide 5/51; el-Mâide 5/57) konusundaki âyetlerin⁷⁰ din içinde tefrika çıkardıkları sürece Müslüman olanlar için de geçerli olacağını göstermektedir.⁷¹ Kur’ân birçok âyet-i kerîmesiyle tüm inananları beraberliğe ve birlikte hareket etmeye çağırmakta (el-Fâtiha 1/5; el-Bakara 2/43; el-Bakara 2/238; el-En’âm 6/153; el-Hicr 15/98; el-Hac 22/77) ayrılık çıkartıp fitne unsuru olmayı ise kınamaktadır. (el-Bakara 2/191; el-Bakara 2/ 217). Hicret de tüm müminler üzerine ilahi bir emirdir ve tüm inananlar tarafından yerine getirilmelidir.⁷² Beraberliği bozan müminlere karşı Müslümanların hiçbir sorumluluğunun olmadığını “inanmış oldukları halde hicret etmemiş olan kimselere gelince; onların korunup gözetilmesinden (velâyetinden) hiçbir bakımdan siz sorumlu değilsiniz.” (el-Enfâl 8/72) âyeti bildirmektedir. Ancak din adına istenilen yardımların bunun dışında olduğu “*Bununla beraber eğer dinde yardımınızı isterlerse, onlara yardım etmekte üzerinize borçtur.*” (el-Enfâl 8/72) âyetiyle ayrıca belirtilmiştir. Elbette bu mahrumiyetlere maruz kalmayan müminler için hicret yolu “Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihad edenlere gelince, işte onlar da sizdendir.” (el-Enfâl 8/75) âyetiyle açık bırakılmıştır.

⁶⁸ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer Askalânî, *el-Kâfü's-şaf fi tahrîci ehâdîsi'l-Keşşâf*, (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1997), 392.

⁶⁹ Cezûlî, *el-Hicretu fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 150-151.

⁷⁰ Âyetlerde verilen emirlerin ardındaki psiko-sosyal sebeplerle ilgili açıklamalar için bakınız. Ahmet Sait Sıcak, “Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Dini Alaya Alanlara Karşı Müminlerin Takınmaları Gereken Tavırlar”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2015): 441.

⁷¹ Reşid Rıza-Muhammed Abduh, *Tefsîru'l-Menâr*, (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1411/1990), 7: 421.

⁷² Âyette bahsedilen ve bunun gibi durumlarda hicret için vucûb hükmü olduğu gibi içinde bulunan paradigmaya göre hicret mendûb, mübah hatta haram olabilmektedir. Cezûlî, *el-Hicretu fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 455-475.

2- Hicret etmeyen Müslümanlara yapılan bir diğer uyarı onları dünya ve ahirette *kötü bir sonun* beklediğidir. Kur'ân kendilerine zulmederek imkânları varken hicret etmeyenlerin mazeretlerinin kabul edilmeyeceğini ve onları kötü bir sonun beklediğini bildirmiştir. Nitekim bu husus Nisâ sûresinde şöyle beyan edilmiştir: “Kendilerine yazık eden kimselere melekler, canlarını alırken: «Ne işte idiniz!» dediler. Bunlar: «Biz yeryüzünde çaresizdik» diye cevap verdiler. Melekler de: «Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!» dediler. İşte onların barınağı cehennemdir; orası ne kötü bir gidiş yeridir.” (en-Nisâ 4/97). Müslüman olanların bu şekilde uyarılmaları kâfirlerin kendilerine eziyet edeceği bir ortamı kabullenmeleri ve böyle bir ortamda kâfirlerin baskı yaparak Müslümanları dinlerinden dönünceye kadar onlara işkence etmiş ve kimi zaman zahiren bunda başarılı olmalarından ileri gelmekteydi.⁷³ Müslümanların hicretten geri durmaları sadece inanç bakımından tehlikeli değildi. Bedir Gazvesi'nde Medine'ye hicret etmediği için Mekkeli müşriklerin safında savaşmak zorunda kalarak Müslümanlara maddi açıdan zarar verip onlardan zarar görenler de vardı.⁷⁴ Bu sebeple hicret vacip iken kâfirlerle bir arada bulunmak ayette doğrudan doğruya küfür olarak tanımlanmasa da bir haddi aşma ve nefse zulmetme olarak nitelenmiştir.⁷⁵

Mekke'de olup da hicret etmeyenlerle karşılaştırıldığında diğer Müslümanların sundukları mazeretin daha zayıf olduğu söylenebilir. Yüce Allah dünya üzerindeki en mukaddes mekân olan Mekke'den hicret etmeyi zorunlu kıldıktan sonra diğer şehir ve ülkelerin Allah yolunda hicret mevzu bahis olduğunda herhangi bir değerlerinin olmadığı rahatlıkla anlaşılabilir.⁷⁶

Kur'ân-ı Kerîm hicret etmeyenlerin geçersiz mazeretler uydurmalarının arkasındaki gerçek sebepleri de bir bir ortaya çıkarmaktadır. Bu sebepler iki kısımdır:

a- Hicret etmeyenlerin kâfirler tarafından gelecek olan baskıyı Allah'ın azabıyla bir tutmalarıyla ilgili âyette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “İnsanlardan öyleleri vardır ki, “Allah'a inandık” derler. Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi Allah'ın azabı gibi tutar. Andolsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka, “Biz de sizinle beraberdik” derler. Allah, herkesin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir?” (el-Ankebût 29/10). Hâlbuki âyet-i kerîmelerde zayıflık gösterenlerin sakındıkları kişilerle birlikte Allah'ın huzuruna getirilecekleri beyan edilmiştir: “İnsanların hepsi Allah'ın huzuruna çıkacak ve güçsüzler büyüklük taslayanlara diyecek ki: “Şüphesiz bizler size uymuştuk; şimdi siz az bir şey olsun, Allah'ın azabından bizi koruyabilecek misiniz?” Onlar da, “Eğer Allah bizi doğru yola erdirtseydi, biz de sizi doğru yola erdirtirdik. Şimdi sızlansak da, sabretsek de bizim için birdir. Artık bizim için hiçbir kurtuluş yoktur” derler.” (İbrâhîm14/21). “Ateşin içinde birbirleriyle tartışırken zayıflar, dünyada büyüklük taslayanlara: “Biz bunca

⁷³ Mersîfi, *el-Hicretü'n-Nebeviyye ve devruhâ fi binâi'l-müctemai'l-İslâm*, 143.

⁷⁴ Buhârî, “Tefsîr”, 4/19; “Fiten” 12.

⁷⁵ Altuntaş, Abdurrahman, “Kur'an'ı Kerim'de Müstaz'af Kavramı”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11/5 (2016): 549.

⁷⁶ Cezûlî, *el-Hicretü fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 150-165.

zaman size tâbi olduk, bari ateş azabının bir kısmını olsun kaldırabilir misiniz?" (el-Mü'min 40/47). "Büyüklik taslayanlar da: "Bizim hepimiz ateşin içindeyiz. Allah kulları arasında vereceği hükmü verdi, iş bitti!" (el-Mü'min 40/48).

b- Sahip olduklarını kaybetme korkusunun dinî emri yerine getirmekten, Allah ve Resûlü'nden kendilerine daha sevimli ve önemli gelmesi hususunda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah, fasık topluluğu doğru yola erdirmez."" (et-Tevbe 9/24).

Kur'ân hicret etmeyenler için bu uyarılarda bulunduktan sonra geçerli mazereti olanları diğerlerinden ayırmıştır. Nitekim bu husus Nisâ sûresinde şöyle beyan edilmiştir: "Ancak, her türlü imkândan mahrum ve hicret için yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar bu hükmün dışındadırlar. İşte bunları, umulur ki Allah affeder; Allah çok affedicidir, bağışlayıcıdır.)" (en-Nisâ 4/98; en-Nisâ 4/99). Aynı şekilde Yüce Allah sonradan hicret edenleri afv ve mağfiretiyle karşılayacağını belirtmiştir. "Sonra şüphesiz Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret edip, ardından da sabrederek cihad edenlerin yardımcısıdır. Bütün bunlardan sonra Rabbin elbette çok bağışlayan, pek esirgeyendir." (en-Nahl, 16/110).

SONUÇ

Kur'ân göç olgusunu-Allah'ın rızasını kazanmak başta olmak üzere birçok mükâfat ve övgüye nail olmak, maddi manevi birçok kazanca ve başarıya ulaşmak için vesile olan *hicret* kavramıyla karşılar. Vatanından çıkarılmak zorunda kalma, göç ve sığınma realitesinin getirdiği birçok zorluk ve travmaya karşı müminin dünyevi ve uhrevi hayatını korumaya alacak, sonrasında ise *kötü/kerih* gözükene aslında bireysel ve toplumsal bir çığır, devrim ve kurtuluş olduğunu farklı yönleriyle ve maddi manevi tüm gereklilikleri yerine getirerek bir kazanım hatta en büyük başarı haline çevirecektir.

Kur'ân'da hicret kavramı etraflıca incelendiğinde üç ana başlığın öne çıktığı görülecektir. Bu başlıklar, hicret edenlerin üstün vasıflarla övülmesi, hicret edenlere verilen müjde ve mükâfatlar, hicretten geri kalanların karşılaşacakları ceza ve azaplar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Hicret edenlerin üstün vasıfları arasında, ihlaslı olmaları, Allah'ın rahmetine güvenerek ümit içerisinde olmaları, kendilerini Allah yoluna adayıp cihat etmeleri, her türlü sıkıntıya göğüs gerip sabretmeleri, üzerlerine düşen vazifeleri yaptıktan sonra Allah'a tevekkül etmeleri, hak ve hakikati yaşayıp anlatma konusunda doğruluk ilkesiyle hareket etmeleri, Yüce Allah'ın dinine yardım edip Hz. Peygamber'e destek olmaları, iman ve amel yarışında önde olmaları, gerçek kazanca ve başarıya ulaşmış olmaları ve hakiki mümin olmaları gibi hususların ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Hicret edenlere verilen müjdeler arasında; dünyada bol rızık, kötülüklerinin örtülüp günahlarının affedilmesi, Yüce Allah katında en üst derecelerde yer almaları, içinde ebedî kalacakları en üstün başarı ödülü olan cenneti kazanmış olmaları ve Yüce Allah'ın rızasına nail

olmaları en başta gelmektedir. Öte yandan hicretten geri kalanlara yönelik olarak Müslümanların dostluklarından ve yardımlarından mahrum kalmaları, dünyada ve ahirette kötü bir sonun kendilerini beklemekte olduğu şeklinde uyarı ve yaptırımların uygulanacağı zikredilmiştir.

Kur'ân aynı zamanda yaşanılmak zorunda kalınanların bir zorunluluk olduğunu, hicretten geri kalanların hem dünyada hem ahirette cezaya çarptırılacakları belirtilerek göstermektedir. Böylelikle Müslümanların yaptıklarının kabul edilmesi ve yapılması gerekli olan bir realite olarak algılanmasını sağlamaktadır. Ayrıca karşılaşılan zorlukların cennete gitmenin olmazsa olmazı olduğu belirtilerek kaçınılmaz bir olguya rıza göstermenin kolaylığını muhataba vermektedir.

Kur'ân, sünnetullah'ın gereklerini yerine getirip psikolojik ve sosyolojik gerçekleri göz önünde bulundurarak her koşula uyum sağlama yollarını arayan inanç sistemiyle göç olgusunu sorunlarını teselli edilmekten adeta çıkarmakta, oluşturduğu perspektifle hicret etmemeyi tazib, edememeyi ise teselli edilecek bir olgu haline getirmektedir.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel*. Thk. Şuayb el-Arnâut-Âdil Mürşid, Âmir Gadbân. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Aldemir, Halil, *Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yönelik Teselliler*, Kitâbî Yayınevi, İstanbul 2010.
- _____, "Kur'ân'a Göre İhtilaf Olgusu ve İslâmî Referansların Göç Bağlamında Kullanılması". *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 3/4 (2016): 49-67.
- Algül, Hüseyin, "Muâhât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30:308-309. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- _____, "Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerifler Işığında Muhacirler ve Ensar". *Hicret*. Ed. Muhammed Bedirhan. 55-64. İstanbul: TÜRKKAD, 2015.
- Altuntaş, Abdurrahman, "Kur'an'ı Kerim'de Müstaz'af Kavramı", *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11/5 (2016): 533-566.
- Batman, Elif. *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkmada Kader İnancının Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahîh*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir. 1. Baskı. B.y. Dâru Tavgi'n-Necât, 1422/2002.
- Carver, Charles S., Scheer, Michael F. "Situational Coping Dispositions in a Stressful Transaction". *Journal of Personality and Social Psychology* 66/1 (1994): 184-195.
- Cezûlî, Ahzemî Sâmîûn. *el-Hicretu fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1417/1996.
- Chang, Edward C. "Hope, Problem-Solving Ability and Coping in a College Student Population". *Journal of Clinical Psychology* 54 (1998): 953-962.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali. *Ta'rifât*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Çelik, Celaleddin. *Kur'ân'da Toplumsal Değişim*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, Sünenü'd-Dârimî. thk. Hüseyin Selim Esed Dârânî. *el-Memleketü'l-Arabiyeti's-Suûdiyye: Dârü'l-Muğnî li'n-Neşr ve't-Tevzi'*, 1412/2000.
- Doğan, Meryem. *Türkiye'de Mültecilerin ve Sığınmacıların Uluslararası Hukuk Çerçevesindeki Temel Haklarının Sağlanması*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2007.

- Düzgün, Şaban Ali. "Değişim Kavramı ve Toplumsal Değişimin Şartları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (1998):309-332.
- el-Beğavî, Ebu Muhammed Huseyin b. Mahmud b. Ferrâ. *Meâlîmu't-tenzîl fî tefsîri'l Kur'ân*. Thk. Abdurrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru Tûrâsî'l Arabî, 1999/1420.
- Frankl, Viktor E. *İnsanın Anlam Arayışı*. Trc. Selçuk Budak. İstanbul: Okuyan Us, 2009.
- Freeston, J., Dugas M., Ledocer R. "Worry and Problem Solving: Evidence of a Specific Relationship". *Cognitive Therapy and Research* 19 (1995): 109-120.
- İbn Hacer Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *el-Kâfü's-şâf fî tahrîci ehâdisi'l-Keşşâf*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Tûrâsî'l-Arabî, 1997/1418.
- İbn-i Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn. *el-Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâr Sâdir, h. 1414.
- Kala, Muhammet Enes. "İbn Sina ve Felix Ravaisson'da Alışkanlık ve Ahlâk İlişkisi Üzerine". *Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 29 (2014): 121-145.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'ân'da Sosyal Değişim". *Hikmet Yurdu* 6/12 (2013):13-86.
- Kaya, Ayhan - Şahin, Bahar. *Kökler ve Yollar: Türkiye'de Göç Süreçleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Kirman, M. Ali 2017. "Sosyal Bir Olgu Olarak Göç", *İslam Coğrafyasında Terör Göç ve Mültecilik*, Ankara, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yay. 109-131
- Kırca, Celal. "Kur'ân'da Ruh Sağlığı". *Diyanet İlmî Dergi* 19/3 (1983): 38-48.
- Koç, Mustafa, "Ruh Sağlığı ile Dinî Başa Çıkma Metodu Olarak Dua ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler -*, 9/24 (2005): 11-32.
- Korkmaz, Arif. *Göç ve Din (İsveç'teki Kululular Örneği)*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.
- Kula, Naci H. M. "Hucurat Sûresi 10. Âyet Çerçevesinde Kardeşlik İlkesi ve Ruh Sağlığı Açısından Önemi". *EKEV Akademi Dergisi* 1/2 (1998): 49-56.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2. Baskı, Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Kuşcu, İrfan. *Kur'ân'ın Tasrîf Üslûbu (Tahlili ve Temellendirilmesi)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.
- Lazarus, R. ve Folkman, S. *Stress. Appraisal and Coping*, New York: Springer Publishing Company, 1984.
- Mersîfî, Sa'd. *el-Hicretü'n-Nebeviyye ve devruhâ fî binâi'l-müctemai'l-İslâm*. Kuveyt: Mektebetü'l-Felâh, 1988.
- Mustafa Köylü, "Kur'ân'da Ruh Sağlığı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2011): 5-37.
- Önkal, Ahmet. "Hicret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 458-462. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Öztürk, Levent. *İlk Hicret Habeşistan*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- Pamak, Mehmet. *İslâmî Şahsiyet ve Toplumsal Değişim*. İstanbul: Buruc Yayınları, 1995.
- Pargament, Kenneth I., *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*, (London: The Guilford Press, 2001).
- Râzî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin. *Mefâtihu'l-gâyb*. 3. Baskı. Beyrut: Dâru İhyâi't-Tûrâsî'l-Arabî, 1420/1999.
- Rıza, Reşid-Abduh, Muhammed. *Tefsîru'l-Menâr*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1411/1990.

- Sancaklı, Saffet. "Hz. Peygamber'in Medine'de Gerçekleştirdiği Kardeşleştirme (Muâhât) Projesi ve Düşündürdükleri", *Hicret*. Ed. Muhammed Bedirhan. 87-99. İstanbul: TÜRKAD, 2015.
- Hakan Sarıçam, Ahmet Akın, "Bütünleyici Umut Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması" *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/15 (2013): 292-308.
- Sıcak, Ahmet Sait. "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Dini Alaya Alanlara Karşı Müminlerin Takınmaları Gereken Tavırlar", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2015): 433-454.
- Sorokin, Pitirim Alexandrovitch. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları II*. Trc. M. Münir Raşit Öymen. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.
- Spilka, B. & Hood, D. W. & Gorsuch, R. L., *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*, Englewood Cliffs, (NJ: Prentice Hall, 1985).
- Sürücü, İbrahim. "Bir Denge Unsuru Olarak Kur'ân'da Havf ve Reça". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/ (2015): 247-268.
- Tekin, Filiz. *Stresle Başa Çıkma Din Eğitiminin Rolü*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *Sünenü't-Tirmizî*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 2. Baskı. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.
- Topuz, Mahmut. *İlahi Dinlerde Hicret*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996.
- Uludağ, Süleyman. "Recâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 502. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Uysal, Veysel; Ayşe Kaya Göktepe, Sema Karagöz. "Dinî Başa Çıkma ile Umut, Hayat Memnuniyeti ve Psikolojik Sağlık Arasındaki Etkileşim Üzerine Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (2017): 139-160.
- Yalçın, Cavit. *Kur'ân'da Hicret*. İstanbul: Vural Yayıncılık, 1997.
- Yıldırım, Yahya. *Kur'ân'da Mümin ve Müslümanların Tesellisi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

Extended Abstract

in Terms of Coping Strategies, Hijrah Reality in the Qur'an

In accordance with the cultural, political and economic developments of the era, some individual and social problems come to the fore. One of the social problems of today is the migration and asylum events that have been experienced by many societies in history. The refugees, who are directly affected by these events, have many difficulties, both material and spiritual. In addition to these difficulties, it is also seen that in legal sense they are subject to conceptual and status complexity. The Holy Qur'an is a book that addresses all people in every century, includes solutions to current problems and provides guidance on how to overcome difficulties.

In this study, it will be discussed how, and in which sense the concept of hijra and muhajir that is used in the Qur'an instead of the phenomenon of "refugee/asylum-seeker", being embraced as a religious reality and sociological fact, is and can be a source of consolation and hope for Muslim refugees. One of the objectives of this research is to determine how the immigration and asylum reality faced by refugees is addressed in the Qur'an in terms of problem, emotional and belief-focused coping strategies. Another aim of the subject, which is discussed with an emphasis on the psychosocial aspect, is to provide inferences in order to provide moral support to all the believers who are faced with these problems in general and to the Syrian refugees in particular.

In this study, the phenomenon of hijrah was examined in the entirety of the Qur'an by adhering to the method of themed exegesis. In the Qur'an, the event of migration is a situation to which all the prophets and their nations are exposed and for which people in the future should therefore be prepared and not negated. The Qur'an describes the event of immigration for the sake of religion with a special terminology - the concept of hijrah. In this context, after considering the concepts that refer to the hijrah, the close meanings and the reasons of the emigration, it was emphasized which words were derived from the root H-J-R (هجر) in the Qur'an and which meanings they have was discussed. It can be seen that the concept of Hijrah takes place in the Qur'an in a way that can be handled under three main titles. The first of these is the superior qualities of those who emigrate; secondly, the gospel and reward given to the migrants, and finally the punishment and torment that those who refrain from the hijrah will experience. The Qur'an mentions more than ten superior qualities of immigrants and characterize those who possess these qualities as true believers. It can be said that people who have these qualities are solution-oriented persons who can manage many problems including immigration. Among the superior qualities that immigrants possess come to the fore:

- Sincerity, Having hope in the grace of Allah's mercy,
- Committing themselves to the path of Allah and committing Jihad (striving),
- Bearing all kinds of distress and patience, Putting their trust in Allah after fulfilling their duty,
- Acting with the principle of righteousness to experience and express verity and truth,
- Helping the religion of Allah the Almighty and supporting the Prophet,
- Being at the forefront in the competition of faith and deeds,
- Having reached real earnings and success, Being true believers.

One of the prominent findings of our study is that the gospel and the rewards promised in the Qur'an to those who migrated are promising to provide a positive psychological contribution to the refugees and immigrants today. In order to establish and increase the positive results in this respect, it is necessary to inform the refugees and immigrants about the motivation tools offered by the Qur'an by using means such as seminaries and the like.

Key words: Qur'an, Immigration, Hijrah, Emigrant, Coping.